

Tieqa Mbexxqa fuq is-Semantika Lessikali¹

Michael Spagnol

Dan l-artiklu hu mahsub bhala introduzzjoni ghas-Semantika Lessikali (SL). Permezz tieghu se nitfgħu qatra jew tnejn fil-ġarra ta' dan il-qasam li ftit li xejn irċieva l-attenzjoni ta' l-istudjużi tal-Malti minn perspettiva lingwistika. Ahna u mmissu whud mill-metodoloġiji u l-kuncetti ewlenin tas-SL, 'l hemm u 'l hawn inżerżqu eżempji mill-Malti.

Minkejja d-diffikultajiet li niltaqghu magħhom meta niġu biex niddefinixxuha, il-kelma hafna drabi titqies l-unità bażi tal-vokabolarju.² Fl-ewwel taqsima se naraw li l-kliem mhux maqtugħ għalih wahdu, iżda qiegħed f'relazżjonijiet varji mal-kliem l-iehor. M'hemmx deskrizzjoni semantika wahda li tkopri dawn ir-relażżjonijiet kollha. Fost il-metodi tradizzjonali nsibu d-dizzjunarju li jelenka l-kliem f'ordni alfabetiku u jagħti t-tifsir bażiku u sekondarju ta' kull kelma. Fil-kumplament ta' l-artiklu nidhlu fl-oqsma prinċipali tas-SL, jiġifieri x-xebh semantiku inawgurat minn Jost Trier li fuqu hi msejsa l-analiżi ta' l-għelieqi semantiċi (it-tieni taqsima), ir-relażżjonijiet lessikali tas-sinonimija, l-antonimija, u l-iponimija li għażilhom sistematikament għall-ewwel darba John Lyons (it-tielet taqsima), u r-relażżjonijiet lessikali sintagmatiċi ta' Walter Porzig, l-aktar il-kollokazzjoni (ir-raba' taqsima). Fl-aħhar taqsima nagħtu daqqa t'ghajn lejn metodi alternattivi għall-għelieqi semantiċi.

Relazzjonijiet semantiċi

Mill-era klassika sa żmienna, kienu hafna l-hassieba li b'modi differenti osservaw li l-valur tal-kelma jvarja skond jekk tkunx wahedha jew ma' kliem iehor. "Mehud wahdu," jghid Ċicerun, "[il-kliem] irid jingħażel bir-reqqa; mehud ma' iehor, irid jitqiegħed bir-reqqa."³ Aktar qrib tagħna, Crystal johroġ bl-aforiżmu "No lexeme exists in splendid isolation."⁴ Il-qofol ta' dan il-hsieb hu li t-tifsir tal-kliem nistghu nagħrfuh fid-dawl ta' l-assoċjazzjoni tiegħu ma' kliem iehor.

Jekk, bħal Ferdinand de Saussure, inharsu lejn il-lingwa bħala loġħba ċess, nistghu nġhidu li l-lessema hija pedina. Lilhinn mill-ghamla u mill-materjal li minnu tkun magħmula l-pedina,⁵ li hemm bżonn hu li jiġu identifikati l-mossi li l-pedina tista' tagħmel skond ir-regoli tal-loġħba. Palmer iqegħedha hekk: "żiemel fuq l-iskakkiera huwa żiemel mhux għal xi kwalità inerenti fiha" imma "għal dak li jista' jagħmel f'relazzjoni mal-bqija tal-pedini fuq l-iskakkiera."⁶

Kif jifhimha Lyons, fil-qalba ta' din il-viżjoni strutturalista tal-vokabolarju hemm il-kelmiet muftieħ *sistema u relazzjoni*.⁷ Trier jiżviluppa l-idea li ebda kelma fl-gharfien tal-kelliem mhi maqtugħa għaliha wahedha, imma li kull wahda qiegħda f'relazzjoni qawwija mal-bqija tal-kliem. Għalih, "The value of a word can only be determined by defining it in relation to the value of neighbouring and contrasting words." B'hekk, il-vokabolarju ta' lingwa jsir sistema integrata ta' lessemi interrelatati fis-sens.⁸

F'din is-sistema, kull unità lingwistika tidhol f'relazzjoni ta' sens ta' żewġ xejriet differenti: kombinatorja u sostituttiva jew, f'termini Saussurjani, sintagmatika u paradigmatika. Saussure jikteb:

Minn banda, fid-diskors, il-kliem bejnietu, minħabba li jissensel ma' xulxin bħall-ħoloq ta' katina, jibni relazzjonijiet ibbażati fuq in-natura lineari tal-lingwa, li teskludilek il-possibiltà li tliessen żewġ elementi f'daqqa [...] Mill-banda l-oħra, lilhinn mid-diskors, il-kliem li jkollu xi ħaġa in komuni jassoċja ruħu ma' xulxin fil-memorja, u b'hekk jiġu ffurmata gruppi li fi hdanhom jirrenjaw relazzjonijiet tabilhaqq differenti.⁹

Ir-relazzjonijiet sintagmatiċi, mela, huma fuq pjan orizzontali għaliex jinholqu bejn unitajiet lingwistiċi għas-sempliċi raġuni li jikkookkorru ta' sikwit fl-istess sintagma. Ma' l-ewwel daqqa t'għajn jidhru bħala relazzjonijiet esklużivament sintattiċi, iżda, kif se naraw aktar 'il quddiem, fil-biċċa l-

kbira tal-każi, il-kollokazzjoni ripetuta ta' kliem fl-istess sintagma jkollha riperkussjonijiet semantiċi. Ir-relazzjonijiet paradigmatici, jew ta' fuq il-pjan vertikali, huma dawk li jsehhu meta unitajiet jiġu kkuntrastati jew issostitwiti ma' unitajiet ohra simili. Biex niehdu eżempju sempliċi, fil-frazzjiet 'bieb ahmar' u 'bieb ahdar', *aħmar* u *aħdar* qeghdin f' relazzjoni paradigmatica ma' xulxin, waqt li kull waħda minnhom qieghda f' relazzjoni sintagmatika ma' *bieb*. Lyons jistqarr li l-perspettiva tas-semantika strutturali hi li "t-tifsira ta' unità lingwistika nistgħu niddeterminawha mir-relazzjonijiet paradigmatici u sintagmatici li hemm bejn dik l-unità u l-unitajiet lingwistiċi l-ohra f' sistema lingwistika."¹⁰

L-ghelieqi semantiċi

Tajjeb li naghmlu xi osservazzjonijiet fuq it-terminoloġija użata f' din it-taqsim. Fil-Malti, it-terminu '(lexical, semantic, conceptual, eċċ.) field' ġie tradott 'ghalqa', speċjalment fi hdan il-kritika letterarja.¹¹ Ghalkemm x' aktarx kien ikun aktar preċiż kieku nqaleb f' 'kamp semantiku' jew 'qasam semantiku',¹² f'dan ix-xogħol nużaw 'ghalqa' f'dan is-sens.

Minbarra ghalqa semantika, f' hafna kitbiet jintuża t-terminu 'ghalqa lessikali', bhala sinonimu tiegħu.¹³ Lyons, iżda, jiddistingwi bejniethom skond jekk il-grupp ta' espressjonijiet koperti minn ghalqa konċettwali¹⁴ partikolari jhaddanx lessemi biss (f' dak il-każ isejjahlu 'ghalqa lessikali') jew jekk mal-lessemi jinkludix unitajiet ohra bhal idjomi (f' dak il-każ isejjahlu 'ghalqa semantika'). F'dan ix-xogħol mhux qed inżommu ma' din id-distinzjoni sottili u ż-żewġ termini jintużaw minflok xulxin.¹⁵

Introduzzjoni

L-istrutturaliżmu Amerikan, taht l-influwenza ta' Bloomfield, ittraskura l-istudju tal-lessiku ghaliex kien jarah f'tit jew wisq bla struttura, jew strutturat b' mod laxk hafna.¹⁶ Kien fit-tieni u t-tielet deċennju tas-seklu 20 li studjużi Germaniżi u Żvizzeri, fosthom Ipsen, Jolles, Porzig, u fuq kollox Trier, gharfu struttura fil-vokabolarju tal-lingwa.¹⁷ Bhalma fil-grammatika u l-fonoloġija ta' lingwa hemm struttura, hekk ukoll assumew li l-kliem ta' lingwa jista' jiġi kkatégorizzat fi gruppi relatati ma' l-ghelieqi konċettwali.

Grupp ta' lessemi li jkopru ghalqa konċettwali flimkien ngħidu li jgħaqqdu 'għalqa lessikali'. Skond it-teorija ta' l-għelieqi semantiċi, fil-fatt, il-lessiku jista' jiġi organizzat fi gruppi ta' lessemi li jixxiebhu jew jiġu minn xulxin abbażi tat-tifsiriet tagħhom. Bi kliem sempliċi, Lehrer tispjega għalqa semantika bhala "a group of words closely related in meaning, often subsumed under a general term",¹⁸ mentri Clark taraha bhala mod li bih il-lessiku jista' jinqasam permezz ta' linji semantiċi sabiex jingabru flimkien il-lessemi li huma relatati ma' xulxin b'diversi modi.¹⁹

Fl-ewwel studju empiriku li żviluppa l-idea ta' l-għalqa semantika, *Sprachliches Feld*, Trier jgħid hekk dwar dawn l-istrutturi:

*L-għelieqi huma r-realtajiet lingwistiċi ħajjin ta' bejn il-kelmiet singoli u l-lessiku fit-totalità tiegħu; bhala partijiet mis-shih għandhom l-istess karatteristika tal-kelma, dik li jkunu strutturati f'unitajiet akbar, u bhall-vokabolarju, il-karatteristika li jkunu strutturati f'unitajiet iżgħar.*²⁰

Trier kien tal-fehma li ebda għalqa mhi iżolata u li, flimkien ma' l-ohrajn, tibni għelieqi akbar, sa ma fihom jiġi inkluż il-vokabolarju fis-shuhija tiegħu. Kif jinnota Geeraerts, din il-perspettiva ta' "kompartimentalizzazzjoni tal-lessiku" tara l-vokabolarju bhala "supergħalqa enormi."²¹ Bejn għalqa u ohra nsibu diversi konnessjonijiet u nistgħu nistabbilixxu, per eżempju, għalqa ta' l-impjegji, ohra tar-rikreazzjonijiet, ohra tat-tagħlim, u niggruppawhom flimkien go għalqa daqsix ta' l-attivajiet umani.²² Hemm każi fejn għalqa teskludi lil ohra, bhal dik ta' l-annimali u dik ta' l-artefatti: jekk haġa taqa' taht il-kategorija ta' l-annimali mhix artefatt u viċe versa; dejjem jekk neskludu kontro-eżempji bhal *kelb ġugarell* jew każi li jaqgħu bejn għalqa u ohra bhal *għasafar ibbalzmati*.²³

Id-diffikultajiet

It-teorija ta' l-għelieqi kellha thabbat wiċċha ma' hafna kritika. Biex jispjega li l-kelma qieghda f'xibka ta' relazzjonijiet ta' tifsir, Trier juża x-xbieha tal-mużajk mislufa mingħand Ipsen.²⁴ Ix-xbieha ma kinitx wahda feliċi għaliex timplika li l-wiċċ ta' għalqa hu miksi kollu kemm hu u ma fihx 'vojt lessikali' wiehed²⁵ u li kull għalqa hija ddelinjata b'mod ċar, meta mhux faċli tindika bl-eżatt fejn tibda u fejn tispicċa. Kif jirrapporta Geeraerts, daqs tletin sena wara Trier innifsu juri d-dispjaċir tiegħu li x-xbieha ma kkoreġihex. Ikun

aktar xieraq mudell forma ta' stilla b'ponot hirġin mill-qalba taghha, u li t-tarf tal-ponot jista' jerga' jservi bhala l-qalba ghal ghalqa ohra.²⁶

Meta wiehed imidd idu ghall-analiżi ta' ghalqa semantika, il-problemi tipici li jiltaqa' maghhom huma li jiddetermina liema ghelieqi semantiċi jeżistu u liema vuċijiet lessikali jappartjenu ghal kull wahda minnhom. Ladarba jiġu stabbiliti dawn, il-pass li jmiss ikun li jiġu identifikati l-lessemi bażiċi u l-lessemi periferiċi.²⁷ Berlin u Kay jelenkaw tmien kriterji li użaw fl-analiżi ta' l-ghalqa semantika tal-kuluri fi 98 lingwa differenti biex ikunu jistgħu jagħzlu t-termini bażiċi tal-kuluri minn dawk li m'humiex.²⁸

Uhud minnhom jistgħu jservu ta' kriterji ghal ghelieqi semantiċi ohra. Fosthom hemm li kelma bażika tkun "monolessema" (i.e. it-tifsira taghha ma tistax tasal ghalha mit-tifsiriet tal-partijiet taghha), li ma tintużax biss ghal kategorija dejqa ta' oġġetti (eż. il-*qastni* li tintuża għax-xagħar u għal ftit hwejjeġ ohra), li l-informaturi jqsuha "psikoloġikament saljenti" (fis-sens li meta jintalbu lista ta' termini, tkun fost dawk li jelenkaw; li tkun preżenti fl-idjoletti kollha taghhom; eċċ.), u li ma tkunx missellfa reċentement fil-lingwa (għax inkella aktarx tkun periferika).

Palmer josserva li generalment il-lessemi jkun "bla ordni".²⁹ F'dak li għandu x'jaqsam mat-tifsir taghhom, m'hemm x' manjiera naturali kif jiġu organizzati f'xi għamla ta' ordni. "Huwa minnu", iżid jgħid, "li x-xjentist ikollu qafas għall-klassifikar tal-metalli jew tal-mammiferi [...] imma m'hemm x' mod li bih, f'termini ta' xi karatteristika ċara ta' tifsir, nistgħu norganizzaw *iljunfant, giraffa, rinoċeronte*." Mill-banda l-oħra, gruppi ta' lessemi bħall-ġranet tal-ġimġha u x-xhur (li għandhom ċerta sekwenza: *il-Hadd* hu l-jum eżatt qabel *it-Tnejn*, *Mejju* x-xahar eżatt qabel *Ġunju*) kif ukoll l-unitajiet ta' kejl u n-numri (fil-Malti) nistgħu naghmluhom f'ordni (tibda mill-iżgħar u tibqa' tiela' *pulzier, xiber, pied...*, wiehed, *tnajn, tlieta...*).³⁰

Diffikultà ohra tirrigwarda l-aspett formali ta' l-ghelieqi semantiċi. Hartmann u James jgħidu li l-analiżi paradigmatica tal-lessema ssir fl-ghelieqi semantiċi waqt li l-analiżi sintagmatika ssir fil-kollokazzjonijiet (ara r-raba' taqsima).³¹ Fuq naha, għal Lehrer u għal studjużi ohra, l-ghelieqi lessikali huma bbażati fuq relazzjonijiet paradigmatici biss, u fuq l-oħra, Lyons jemmen li fil-kwadru kollu għandhom jitqieghdu r-relazzjonijiet sintagmatici wkoll.³² Fil-fatt, Lyons jafferma li "syntagmatic relations, no less than paradigmatic relations of sense, determine the structure of a lexical field."³³ Il-perspettiva ta' Trier u r-relazzjonijiet paradigmatici u dik ta' Porzig u r-relazzjonijiet sintagmatici (ara r-raba' taqsima), li wahda kienet donnha l-maqlub ta' l-oħra, fis-sewwa jikkumplementaw lil xulxin.³⁴

F'evalwazzjoni hafifa ta' l-għelieqi semantiċi, Lyons juri kif it-teorija xxerredet fi sferi ohra, fosthom ix-xjenzi soċjali, bħall-antropologija, li nqdiet biha biex stħarrġet il-vokabolarju tal-parentela, tal-pjanti, tal-mard, u ta' aspetti kulturali ohra; is-semjotika, l-analiżi stilistika tat-testi minn studjużi bħal Roland Barthes u Algirdas Julien Greimas; u f'għadd ta' studji interdixxiplinarij bejniethom.³⁵ Għad li hi mfassla b'mod vag, Lyons isostni li “field-theory has proved its worth as a general guide for research in descriptive semantics over the last forty years; and it has undoubtedly increased our understanding of the way the lexemes of a language are interrelated in sense.”³⁶ Aktar minn hekk, fil-paġna ta' wara jgħid li m'għandniex “[an] alternative theory of the structure of vocabulary which has been formalized and which has been tested against an equal amount of empiric evidence.”³⁷

Ir-relazzjonijiet ta' sens

Għal Trier, għalqa semantika kienet tissejjes fuq ir-relazzjonijiet paradigmatici, li fil-letteratura kemm-il darba jissejhu ‘relazzjonijiet ta' sens’.³⁸ Il-lessemi f' relazzjoni paradigmatika jistgħu ma jkunux relatati semantikament (eż. *xih* u *twil* f' sintagmi bħal ‘raġel xih’ u ‘raġel twil’) jew jistgħu jkunu relatati b'diversi modi. Is-sensi tagħhom jistgħu jkunu inkompatibbli (eż. *blu* u *aħdar*) jew antonimi (eż. *ħafif* u *tqil* f' ċerti sintagmi, u *ħafif* u *artab* f' oħrajn). Wahda tista' tkun l-iponimu ta' ohra (eż. *qattus* u *annimal*) jew il-maqlob ta' ohra (eż. *ġenitur* u *wild*). F'din it-taqsimha se mmissu fuq fuq tlieta mir-relazzjonijiet ta' sens ewlenin: is-sinonimija, l-antonimija, u l-iponimija, li huma fil-qalba tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi.

Is-sinonimija

Fuq wiċċ tal-munita jista' jkollna kelma b'aktar minn tifsira wahda, u f'dan il-każ nithaddu dwar il-polisemija u l-omonimija.³⁹ Fuq il-wiċċ l-ieħor jista' jkollna diversi forom bl-istess tifsira. Is-sinonimi huma sewwasew “espressjonijiet bl-istess tifsira.” Għażilt id-definizzjoni ta' Lyons għaliex ma tillimitax ir-relazzjoni tas-sinonimija għal-lessemi biss, imma thaddan fiha espressjonijiet lessikalment komposti wkoll.⁴⁰

Hija mifruxa sew id-distinzjoni bejn sinonimija parzjali u sinonimija

assoluta.⁴¹ Din ta' l-ahhar hija estremament diffiċli. Skond Gottfried Wilhelm Leibniz, fin-natura ma jistax ikollok żewġ oġġetti li għandhom il-karatteristiċi kollha in komuni, jiġifieri li huma identiċi: “m'int qatt se ssib żewġ bajdiet, jew werqiet, jew żewġ haxixiet fi ġnien li huma eżattament l-istess bhal xulxin.”⁴² Lyons isostni li żewġ espressjonijiet jistgħu jkunu sinonimi assoluti jekk, u biss jekk, jissodisfaw tliet kundizzjonijiet: (i) it-tifsiriet kollha tagħhom huma identiċi; (ii) huma sinonimi f'kull kuntest; (iii) huma semantikament ekwivalenti (i.e. it-tifsiriet tagħhom huma identiċi) fid-dimensjonijiet kollha ta' tifsir (deskrittiv u mhux-deskrittiv).⁴³

Li kieku kellna niehdu *żgħir* u *ċkejken*, żewġ lessemi polisemiċi, f' sentenza bhall-[1] li turi waħda biss mit-tifsiriet tagħhom, ġeneralment iż-żewġ kelmiet jitqiesu sinonimi.

Għandha lapas *żgħir* / *ċkejken*. [1]

Imma faċilment naraw li m'humiex sinonimi fit-tifsiriet kollha tagħhom, tant li sentenza bhat-[2] tista' tkun lessikalment ambigwa (frott il-polisemija ta' *żgħir*, fis-sens ta' età u daqs) b'mod li s-sentenza [3] mhijiex (għax tindika d-daqs biss).

Dak ir-raġel *żgħir*. [2]

Dak ir-raġel *ċkejken*. [3]

B'hekk rajna li iż-żewġ kelmiet ma jissodisfawx l-ewwel kundizzjoni għaliex *żgħir* għandha mill-inqas tifsira waħda li *ċkejken* m'għandhiex. It-tieni kundizzjoni tikkonċerna l-'medda kollokazzjonali' ta' espressjoni, jiġifieri l-kuntesti li fihom tista' tokkorri (ara r-raba' taqsima). Hemm diversi kuntesti fejn *ċkejken* ma tistax titpartat ma' *żgħir*, għaliex l-espressjoni ma tibqax idjomatika jew ma ssirx aċċettabbli mil-lat ta' kollokazzjoni, eżempju:

Haġa *żgħira* biex jaqbad u ma jiġix. [4]

It-tielet kundizzjoni żzeffen fin-nofs żewġ tipi ta' tifsir. Żewġ kelmiet huma sinonimi jekk ikollhom l-istess 'tifsira deskrittiva' (*żgħir* u *ċkejken*, f' waħda mit-tifsiriet tagħhom, huma sinonimi għaliex wiehed ma jistax fl-istess nifs jasserixxi mingħajr ma jikkontradixxi lilu nnifso li xi hadd għandu lapas *żgħir* u jiċhad li dak ix-xi hadd għandu lapas *ċkejken*) u l-istess 'tifsira soċjo-espressiva'

(il-kelmiet tal-koppji *qawwi* u *oħxon*, *ekonomiku* u *qammiel*, *issellefu iddejjen*, ghandhom l-istess denotazzjoni imma huma differenti stilistikament u l-użu ta' wahda minflok l-oħra jesprimi l-attitudni ta' min juzaha lejn is-suġġett).⁴⁴

Perspettiva oħra li minnha s-sinonimija għet diskussa hija dik ta' W.E. Collinson li wasal għal disa' differenzi tipiċi bejn is-sinonimi.⁴⁵ Friggieri jaqlibhom għall-Malti u jagħti xi eżempji:

(1) *kelma hi aktar ġenerali minn oħra*, eż., 'karab' – 'beka'; (2) *kelma hi aktar intensa minn oħra*, eż., 'wissa' – 'widdeb'; (3) *kelma hi aktar emottiva minn oħra*, eż., 'parpar' – 'telaq'; (4) *kelma tista' timplika ċensura jew approvazzjoni morali*, eż., 'berbaq' – 'nefaq'; (5) *kelma hi aktar professjonali jew teknika minn oħra*, eż., 'omiciđju' – 'qtil'; (6) *kelma hi aktar letterarja minn oħra*, eż., 'ħajr' – 'ringrazzjament'; (7) *kelma hi aktar kurrenti jew diskursiva minn oħra*, eż., 'xagħar' – 'dliel'; (8) *kelma hi aktar djalettali jew lokali minn oħra*, eż., 'manoċċa' – 'tajra'; (9) *wahda mis-sinonimi hi meħuda mit-taħdit tat-tfal*, eż., 'pappa' – 'ikel'.⁴⁶

Il-biċċa l-kbira ta' l-istudjużi tas-semantika jaqblu li hafna drabi jkollna sinonimi parzjali, jew kwazi-sinonimi, u li s-sinonimi assoluti huma estremament rari. Ullmann huwa tal-fehma li s-sinonimija assoluta tista' tokkorri f'varjetajiet tal-lingwa bħal-lingwaġġ tekniku, li n-nomenklaturi tiegħu jkunu mimlija termini definiti b'mod preċiż u mingħajr sfumaturi emottivi.⁴⁷

L-antonimija

Minn fost ir-relazzjonijiet ta' sens proposti fis-semantika, għal Cruse, l-oppożizzjoni hija l-aktar wahda li l-bniedem jifhem, sa minn ċkunitu.⁴⁸ Minn Eraklitu sa Jung, bosta lemhu l-opposti fl-univers. It-tipi differenti ta' oppożizzjoni lessikali hafna drabi jingabru taht l-'antonimija'; terminu li twieled fis-seklu 19 biex jiddeskrivi l-oppożizzjoni fit-tifsir u li kien mifhum bhala l-oppost tas-sinonimija. Kien Lyons li dejjaq is-sens tat-terminu 'antonimija'.⁴⁹ Minflok, beda jintuża 'oppożizzjoni semantika' (u ġieli 'kuntrast semantiku') bhala t-terminu l-aktar ġenerali. L-oppożizzjoni semantika tinqasam qabelxejn f'oppożizzjoni 'binarja' u 'mhux-binarja' skond jekk il-lessemi involuti fl-oppożizzjoni humiex tnejn (eż. *lemin* : *xellug*) jew aktar (eż. *wasal*: *baqa*: *telaq*).⁵⁰

L-oppożizzjoni binarja thaddan fiha:

- i il-komplementarjetà: b' mod eżawrjenti, koppja ta' lessemi taqşam dominju konċettwali f' żewġ kompartimenti li jeskludu lil xulxin, u dak li ma jaqax taht waħda, jaqa' bilfors taht l-oħra; bhal *veru* : *falz*, *mejjet* : *ħaj*, *żewġ* : *fard*, *għadda* : *wehel* (minn eżami), li ma jhallux lok għal xi tielet terminu newtrali bejniethom.
- ii l-antonimija: lessemi, bhal *twil* : *qasir*, *kiesah* : *shun*, *tajjeb* : *ħażin*, li (a) huma għalkollox 'gradabbli'⁵¹, (b) bhala koppja jiddenotaw grad f' xi proprjetà varjabbli bhat-tul, it-temperatura, il-piż, eċċ., (ċ) meta tintensifikahom, il-membri tal-koppja donnhom jimxu f' żewġ direzzjonijiet opposti tul l-iskala li tirrappreżenta l-proprjetà varjabbli (eż. tul l-iskala tal-piż, *vera tqil* u *vera ħafif* huma aktar imbegħdin minn xulxin milli huma *kemxejn tqil* u *kemxejn ħafif*), u li (d) bhala koppja ma jtebbqux dominju eżattament fi tnejn: peress li hemm għadd ta' valuri bejn it-termini opposti, stqarrija bhal *Dak twil* ma tikkontradiċix lil *Dak qasir* (tant li *Dak la hu twil u lanqas qasir* mhijiex paradossali), imma t-tnejn huma l-'kuntrarji' ta' xulxin.⁵²
- iii l-oppożizzjoni perspettivi: żewġ lessemi bhal *ħu* : *oħt*, li f' sentenza bhal 'x hu hu y' jesprimu propożizzjoni li l-kuntrarju tagħha tesprimih 'x hi oħt y', u b'hekk huma komuni fil-biċċiet mil-lessiku fejn hemm rwoli soċjali reċiproċi bhal *tabib* : *pazjent*, *sid* : *qaddej*, relazzjonijiet ta' parentela *omm* / *missier* : *iben* / *bint*, *żewġ* : *mart*, u relazzjonijiet temporali u spazjali *qabel* : *wara*.
- iv l-oppożizzjoni direzzjonali: lessemi li jinvolvu tipi differenti ta' orjentazzjoni spazjali relattiva għal xi punt ta' riferiment, li tista' tkun f' sens statiku bhal *taħt* : *fuq*, jew f' sens dinamiku bhal *gie* : *mar* (li jista' jkun anke metaforiku, eż. *saqsa* : *wieġeb* nistgħu noħduha li hemm messaġġ għaddej minn persuna għall-oħra u messaġġ iehor għaddej lura).

L-oppożizzjoni mhux-binarja tinqasam fi tnejn skond kemm-il dimensjoni semantika hi involuta. L-'oppożizzjoni unidimensjonali' tinvolvi lessemi (i) fi skala, bhal dik tat-temperatura (*shun* : *fietel* : *biered* : *frisk* : *kiesah*), li huma gradabbli, (ii) f' rank, bhal dak militari (*general* : *kurunell* : *maġġur* : *kaptan* : *logutenent*), li huma diskontinwi, u (iii) f' ċiklu, bhall-jiem tal-ġimgha li, għalkemm qegħdin fuq dimensjoni waħda (dik taż-żmien), l-istruttura tad-dimensjoni mhix polari għaliex ma fihix żewġ estremi bhal *kiesah* u *shun*.

L-'oppożizzjoni multidimensjonali' tista' tkun (iv) direzzjonali, jiġifieri opposti bhal *tramuntana* : *nofsinhar* : *punent* : *lvant*⁵³ jew dawk li jieħdu l-ġisem tal-bniedem bhala punt ta' riferiment, *lemin* : *xellug*, *quddiem* : *wara*,

jew (v) inkompatibbli, li huwa terminu ġenerali li jirreferi għall-kuntrasti ta' bejn lessemi f' għalqa semantika, li l-kliem fi hdanha jista' jiġi analizzat skond diversi dimensjonijiet (eż. *tigieġa*, *serduq* u *fellus* jistgħu jiġu analizzati mill-anqas fid-dimensjoni ta' l-età u tas-sess).

L-iponimija

Ir-relazzjoni ta' inkluzjoni semantika li nsibu bejn kelma aktar ġenerali, bħal *ħuta*, u kelma aktar speċifika bħal, *denċi*, tissejjah 'iponimija'. Eżempji tagħha huma koppji bħal *animal* : *qattus*, *ghodda* : *martell*, *virtù* : *onestà*, u *moviment* : *ġiri*. Mil-lat ta' terminoloġija, il-kelma ġenerali hi l-iperonimu filwaqt li l-kelma speċifika hi l-iponimu; u b'hekk, *burqax*, *skorfna* u *denċi* huma ko-iponimi ta' *ħuta*.

L-iponimija hija relazzjoni tranżittiva: jekk *x* hu iponimu ta' *y* u *y* hu iponimu ta' *z*, *x* hu iponimu ta' *z*. Mela, la *qattus* hu iponimu ta' *mammiferu* u *mammiferu* hu iponimu ta' *animal*, mela *qattus* hu iponimu ta' *animal*. Pittàno l-iponimija jiddekriviha bħala unilaterali, asimmetrika u mhux-riċiproka għaliex *warda* hi l-iponimu ta' *ffjura* imma mhux bil-maqlub, *ffjura* mhix l-iponimu ta' *warda*.⁵⁴ Crystal isostni li l-iponimija hi importanti hafna għal-lingwisti għaliex mod mill-aqwa kif lessema tiġi definita hu li jingħata l-iperonimu tagħha, eżempju l-*ġobon* hu tip ta' *ikel*. Ta' min jinnota li hafna lessemi m'għandhomx iperonimu u, aghar minn hekk, ġieli jkun diffiċli tgħid liema lessema hi l-iperonimu u liema hi l-iponimu, bħal fil-każ ta' *storbju* u *ħoss*. L-istorbju hu tip ta' *ħoss* jew il-*ħoss* tip ta' *storbju*?⁵⁵

Bħala relazzjoni, l-iponimija timponi struttura ġerarkika fuq il-vokabolarju u fuq l-għelieqi lessikali fi hdanu.⁵⁶ L-iponimija trid tinzamm distinta mill-'meronimija' jew ir-'relazzjoni sehem-shih' li tohrog f' eżempji bħal *sieq* : *ġisem*, *pum* : *bieb*, *stering* : *karozza*. Filwaqt li fil-każ ta' *ġobon* stajna ngħidu li hu tip ta' *ikel* jew li *warda* hi tip ta' *ffjura*, fil-każ ta' *sieq*, ma jreġix jekk ngħidu li hi tip ta' *ġisem*, għaliex hija parti tal-*ġisem*. Saret hafna diskussjoni fuq jekk il-meronimija hix relazzjoni tranżittiva bħall-iponimija jew le.⁵⁷ L-analizi komponenzjali, li se nittrattaw fl-ahhar taqsima, tibda mill-arċillessema li hi simili ta' l-iperonimu.

Relazzjonijiet sintagmatiċi

F'kuntrast mat-teoriji mressqa minn Trier fl-ghoxrinijiet tas-seklu 20, Porzig fassal l-idea ta' l-ghelieqi semantiċi, *Bedeutungsfelder*, ibbażata fuq ir-relazzjonijiet ta' sens li hemm bejn koppji ta' lessemi marbuta ma' xulxin sintagmatikament. It-teorija ta' Porzig tqis is-sintagma mibnija minn żewġ elementi (jiġifieri 'kollokazzjoni' li tipikament hi komposta minn nom u verb jew nom u aġġettiv) f' relazzjoni li torbot iż-żewġ kostitwenti flimkien f' dik li hu sejjah relazzjoni ta' tifsir essenzjali (*wesenhafte Bedeutungsbeziehung*). In-natura ta' dawn ir-relazzjonijiet ifissirha hekk:

*What does one bite with? With the teeth, of course. What does one lick with? With the tongue, obviously. What is it that barks? A dog. What does one fell? Trees. What is it that is blond? Human hair. The fact is here illustrated by means of a few examples is so banal that we are inclined to overlook it and above all to underestimate its importance.*⁵⁸

Skond Crystal, dan il-kunċett ta' kollokazzjoni jiġbed l-attenzjoni taghna fuq jekk lessema toqghodx hdejn ohra b' kumbinazzjoni jew b' regolarità li nistghu nbassruha.⁵⁹ Fil-biċċa l-kbira tal-każi, lessema toqghod hdejn ohrajn skond l-ghazliet tal-kelliem individwali: qabel jew wara lessema bħal *inħobb*, *tajjeb* jew *ħazin* tista' toqghod kważi kull lessema ohra. Sekwenzi ta' din ix-xorta huma lkoll każi ta' kumbinazzjoni ħielsa għaliex, meta naraw lessema, magħha ma nistennewx li nsibu xi lessema ohra partikolari.

Għall-kuntrarju, kelliem nattiv matur juża *ħaddan il-fidi* (*Kattolika*) (u mhux *għannaq il-fidi*, anke jekk iż-żewġ verbi huma tant qrib fis-sens), *inġoranza grassa* (u mhux *bravura grassa*), *aġħma iżraq* (mhux *aġħma ċelesti*), *bajda mitruħa*, *żamm id-dixxiplina*, u l-bqija. Dawn huma lkoll eżempji ta' kollokazzjoni għaliex, sa ċertu punt, lessema minnhom iġġib quddiem għajnejn il-kelliem il-lessema l-ohra. Kemm dan jiġri jiddependi mill-qawwa kollokazzjonali tal-lessemi in kwistjoni. B'dan il-mod, *ġelat tajjeb* nistghu nsejnhulha 'kollokazzjoni dgħajfa' għaliex ma' *tajjeb* setghu qagħdu hafna lessemi ohra, waqt li *xejn affattu* 'kollokazzjoni qawwija' għaliex ma' *affattu* tikkolloka *xejn* kważi b' mod esklużiv.

"You shall know a word by the company it keeps" jargumenta Firth.⁶⁰ F'xogħol ieħor, jaġhti din id-definizzjoni famuża: "Collocations of a given word are statements of the habitual or customary places of that word."⁶¹ Fl-ambitu tal-lessikografija, Aquilina jgħid "I explain words not only in isolation as lexemes but

*also in collocation with other words, because with the meaning thereof supported, conditioned and borne out more specifically by the other words in juxtaposition with them." Fl-istess paġna jżid "The words of a language are situationally conditioned; hence the need for illustrating their meaning by a process of collocations through copious examples of words in movement in idiomatic usages."*⁶²

Issir distinzjoni bejn kollokazzjoni grammatikali u kollokazzjoni lessikali. L-ewwel wahda hi binja sintagmatika maghmula minn ras (verb, nom, aġġettiv) u prepozizzjoni (eż. *ħati ta'*, *rikba fuq*, *mar ma'*, *ferħan bi*), jew minn kelma li taqa' taht klassi ta' kliem miftuha u minn ohra li tagħmel ma' klassi magħluqa. It-tieni wahda hi binja sintagmatika b'żewġ elementi li tipikament ikunu nom, verb, aġġettiv jew avverb:

nom à aġġettiv	<i>incident fatali, għira bażwiġa</i>
nom à verb	<i>il-ġelat inħall, is-serduq jidden</i>
verb à nom	<i>faqqgħet gwerra, għamel progress</i>
nom à nom	<i>grock wiski, qatra ilma</i> ⁶³

Kull wahda miż-żewġ kategoriji, imbagħad, tista' terġa' tinqasam f'sottokategoriji.

Minn banda, insibu lessemi bħal *triq* li magħhom jistgħu jikkollokaw hafna oħrajn (*watja, dejqa, imħarbta, prinċipali, dritta*).⁶⁴ Mill-banda l-oħra, xi lessemi jagħmluha biss ma' numru żgħir ta' lessemi ohra, tant li fejn naraw wahda donna nistennew lill-oħra; eżempju *ixheb* tikkolloka ma' *xagħar, daqna, suf* u xi ftit ohra, *miżż* tikkolloka l-aktar ma' *laħam*,⁶⁵ *most* ma' *nbid, ibblakka* ma' *żarbun* u *għajn, baqta* ma' *ħalib, baħar* u xi ftit ohra.⁶⁶ Hawnhekk qed nitkellmu dwar l-hekk imsejha 'restrizzjonijiet kollokazzjonali'. Żewġ lessemi flimkien jistgħu jkunu kontradittorji (*ċirku kwadru*) jew anomali (*tuffieħa vjola*). Lessema tista' tintuża biss ma' grupp ta' lessemi li jkollhom xi komponenti semantiċi in komuni (*ħalliena*, 'miet', x'aktarx ma tintużax ma' annimali jew pjanti, imma ma' bnedmin; *ċlona* tintuża ma' persuni tas-sess femminili biss).⁶⁷ Xi lessemi jkollhom tendenza joqogħdu f'ambjent semantiku partikolari; pereżempju, *safa* hi assoċjata ma' diżgrazzji u esperjenzi koroh bħal *midrub, maqtul, misruq*.⁶⁸ Restrizzjoni sintattika fil-Malti nsibuha fil-binja komparattiva b'izjedlaktar/inqas à aġġettiv inkella b'aġġettiv fis-suriet [v12v3] (*idjaq, eqreb, ifjen*) jew [v12v] (*oħla, aqwa, oghla*) li warajha jrid ikollha *minn*.⁶⁹

Sa ċertu punt, in-natura stess tad-dinja ta' madwarna tiġi riffsa fil-lingwa li nużaw.⁷⁰ B'hekk, hwejjeg li jokkorru flimkien fizikament għandek ċans akbar li jissemmew qrib xulxin. Minkejja kollox, fehma mifruxa mhux hażin tqis il-kollokazzjoni aktar minn sempliċi kwistjoni ta' assoċjazzjoni ta' ideat; ma tistax tghid liema kumbinazzjonijiet ta' kliem se jkollna mill-għarfien li għandna tad-dinja. L-*inbid*, per eżempju, hafna drabi jidher safrani lewn id-deheb imma nġhidu li hu *abjad*. Hekk ukoll, il-*ħalib* huwa *abjad* (tant li nġhidu 'abjad ħalib') imma mhux soltu nġhidu *ħalib abjad*, bħalma nġhidu *krejon abjad*.

Meta lessema tintuża f'kollokazzjoni ma' numru ristrett ta' lessemi jew frażijiet, is-sens tagħhom ġieli jitlaħham fil-lessema nfisha.⁷¹ Hekk ġara, per eżempju, lil *saq* li, frott il-kollokazzjoni frekwenti ma' *karozza*, f'espressjonijiet bħal 'Inti ssuq?' u 'Saq mill-post sa l-iskola', id-diskors ikun qed isir dwar il-karozza u mhux, nġhidu aħna, dwar lessemi oħra li wkoll jikkollokaw miegħu bħal *rota*, *vapur*, *ajruplan*. F'dawn il-każi ta' l-aħħar, *saq* ikollu tifsira aktar ġenerali. Skond qawl Ċiniż, 'Min joqghod hdejn l-aħmar jihmar, u min joqghod hdejn l-iswed jiswed'. Jekk kelma tikkolloka ma' kliem b'xi tifsira affettiva, jista' jkun li tiehu din l-istess tifsira affettiva anke meta titqiegħed hdejn kliem li mhux soltu tikkolloka miegħu. Kelma li tagħmilha ma' "kumpanija hażina" meta tintuża wahedha tista' tiġi tindika xi haġa negattiva.⁷²

Mhux dejjem faċli tagħżel kollokazzjoni minn kumbinazzjonijiet oħra ta' kliem. Nesselhauf issemmi l-kriterju tas-sostituzzjoni li tkun restritta b' mod arbitrarju. Meta s-sostituzzjoni ta' l-elementi għandha restrizzjoni semantika (**xorob il-gazzetta*, **qara l-ħalib*, għaliex *xorob* jitlob nom bil-kwalità semantika ta' 'likwidu' u *qara* jitlob nom bil-kwalità semantika ta' 'li fih il-lingwa miktuba'), ikollna każ ta' kumbinazzjoni ħielsa. Għall-kuntrarju, meta s-sostituzzjoni ta' wiehed mill-elementi ma tistax issir minhabba l-konvenzjoni arbitrarja tal-lingwa (*ħadet idea*, *ħadet impressjoni*, imma mhux **ħadet fehma*), ikollna każ ta' kollokazzjoni.⁷³

Il-kollokazzjoni hija aktar fissa mill-kumbinazzjoni ħielsa u anqas fissa mill-idjoma. Espressjonijiet bħal *ghamel il-bsaten fir-roti*, *dahru mal-ħajt*, *rasu iebsa*, *ġibidlu siequ*, *faħam miblul* insejnhulhom *idjomi*. Definizzjoni tradizzjonali tghid li l-idjoma hi espressjoni li t-tifsira tagħha ma nistgħux niddeduċuha mit-tifsiriet tal-partijiet tagħha.⁷⁴ L-espressjoni trid tkun fissa kemm grammatikalment u kemm lessikalment, tant li ma nistgħux inbiddu kelma wahda minn idjoma bħal *ghamel il-bsaten fir-roti* u nibqgħu bl-istess tifsira ta' 'xekkel u ostakola', imqar jekk is-sens tal-lessema li nintroduċu jkun qrib hafna ta' dik li ndaħħlu. Espressjonijiet bħal *ghamel iz-zkuk fir-roti*

jew *ghamel il-bsaten mar-roti* jitilfu l-idjomatiċità tagħhom u, m'hemmx mod iehor kif ninterpretawhom jekk mhux b' mod letterali.

Skond Cruse, biex tissejjah idjoma, espressjoni trid tkun (i) “lessikalment kumplessa, jiġifieri jrid ikun fiha aktar minn kostitwent lessikali wiehed” u (ii) “trid tkun kostitwent semantiku minimali wiehed.”⁷⁵ Ghalkemm tikkonsisti f'aktar minn kelma waħda, ikompli jargumenta, sa ċertu punt l-idjoma tixbah lill-kelma għaliex tipikament tiflah għall-interruzzjoni (eż. *gie dahru, kif taqbad tgħid, mal-ħajt*) u l-partijiet tagħha xi kultant tista' tinbidlilhom l-ordni (eż. *ġibidhielha 'l oħtu siegħa*). Il-partijiet ta' xi idjomi jistgħu jgarrbu riformulazzjoni grammatikali, bħal fil-każ ta' *webbes rasu, ġbid is-saqajn*. B'dankollu, Cruse jikkonkludi li ma jixraqx li l-idjoma nqegħduha fl-istess keffa mal-kelma.

Hafna mill-idjomi huma omofoniċi ma' espressjonijiet oħra trasparenti fil-lingwa; *ras iebsa* u *faham miblul*, ngħidu aħna, jaħbtu ma' espressjonijiet mhux-idjomatiċi li ma nsibuhomx elenkati fid-dizzjunarju. Meta jiġri dan, x'aktarx ngħidu li waħda għandha tifsira letterali u l-oħra tifsira idjomatika, metaforika, jew figurattiva.⁷⁶ L-idjoma għandha hafna minn dik li nafuha bħala metafora mejta. Ghalkemm il-biċċa l-kbira ta' l-idjomi, għall-bidu x'aktarx kienu metafori, Cruse jemmen li għandhom jinżammu mifruda minn xulxin.⁷⁷

Relazzjoni sintagmatika li ma rċevietx l-attenzjoni ta' wisq studjużi hija dik li Crystal isejjah frazi lessikali.⁷⁸ Din tinvolvi sekwenzi ta' lessemi li qishom “prefabricated components used in building a house or a computer”.⁷⁹ Jistgħu jkunu ta' tul differenti, bħal *mela darba waħda, sa fejn naf jien, mill-banda l-oħra*, jew kultant qishom formuli, bħal:

aktar ma x, aktar y
kemm x, kif ukoll y
x tiela' u x nieżel
x fejn x

aktar ma tiekol, aktar teħxien
kemm ħuh, kif ukoll missieru
*xoping tiela' u xoping nieżel*⁸⁰
thares fejn thares.

Uhud minnhom, bħal *terġa' u tgħid, f'kelma waħda, biex tgħaxxaqha, ma nagħmlux mod*, huma frażijiet qosra li jaħdmu bħala lessema individwali, tant li l-ordni tagħhom ma tvarjax u ma jistgħux jiġu interrotti. Oħrajn jistgħu jservu biex jibnu l-qafas ta' sentenza shiha bħal *Mhux biss ..., imma wkoll / anke...* Dawn huma frażijiet li nużawhom il-ħin kollu, partikolarment f'konverżazzjoni għaliex jaqduna b'diversi modi. Bihom nesprimu qbil, indawru d-diskors, nintroduċu eżempju, u l-bqija.

L-analizi komponenzjali

L-analizi ta' Trier kellha n-nuqqas li toffri deskrizzjonijiet u definizzjonijiet informali u imprecizi tas-sustanza ta' l-għelieqi. Bħala riżultat ta' dan, saru għadd ta' tentattivi biex il-lessemi ta' għalqa jiġu deskritti b'mod aktar preċiż. Fosthom kien hemm l-*'analizi komponenzjali'*. Bħalma jikxef isimha stess, fiha, is-sens ta' lessema jiġi analizzat skond il-partijiet li jikkomponuha. It-tifsira ta' lessema niddefinuha b'elementi semantiċi aktar sempliċi u bażiċi, il-*'komponenti semantiċi'*,⁸¹ li Geeraerts isejhlhom "the elementary building-blocks of definitions."⁸²

L-analizi komponenzjali ilha tiġi diskussa fl-ambitu tal-filosofija għal żmien twil imma dan l-aħħar intużat fuq li ntużat mil-lingwisti. Dan il-metodu għandu mil-lessikografija tradizzjonali għaliex jiddefinixxi l-kunċetti b'mod analitiku billi jaqsamhom f'kunċetti aktar bażiċi,⁸³ u għandu mill-fonologija strutturali li rnexxielha tiddeskrivi l-inventarju tal-hsejjes fil-lingwaġġi naturali permezz ta' numru ta' oppożizzjonijiet, bir-rappreżentazzjoni à/- (valur pożittiv u iehor negattiv), li l-analizi komponenzjali ssewffet biex tidentifika l-komponenti tagħha.

L-eżempju tipiku hu dak tal-kelmiet *tifel*, *tifla*, *raġel* u *mara*, li lkoll jiddenotaw bnedmin. Minnhom nistghu niehdu l-fattur komuni BNIEDEM.⁸⁴ Bl-istess mod, minn *tifel* u *raġel* nistghu noħorġu l-fattur komuni (SESS) MASKILI, u minn *tifla* u *mara* l-fattur FEMMINILI. Wiehed mill-fatturi ta' *raġel* u *mara* huwa ADULT, f'kuntrast ma' *tifel* u *tifla* li m'għandhomx ADULT, jew li għandhom -ADULT.⁸⁵

L-erbgħa li huma jistgħu jiġu rrappreżentati bħala ekwazzjoni matematika li fiha, numru bħal 30, jitqejjes fil-fatturi 2 x 3 x 5, u allura:

<i>raġel</i> =	[àBNIEDEM]	x	[àMASKILI]	x	[àADULT]
<i>mara</i> =	[àBNIEDEM]	x	[-MASKILI]	x	[àADULT]
<i>tifel</i> =	[àBNIEDEM]	x	[àMASKILI]	x	[-ADULT]
<i>tifla</i> =	[àBNIEDEM]	x	[-MASKILI]	x	[-ADULT] ⁸⁶

Fit-teorija, l-analizi komponenzjali ssir b'komponenti li nassumu li huma universali, u tipprovdi mezz sistematiku u ekonomiku kif nirrapreżentaw ir-relazzjonijiet ta' sens. Izda l-validità empirika ta' dan il-metodu kienet ikkontestata. Lyons juri kif komponent bħal ADULT jista' johloq ċerti diffikultajiet. B'dan il-kategorizzar, propożizzjoni bħal 'Iż-żgħir m'għadux tifel, issa sar adult'

tiġi tidher anomala, u l-kriterji bijoloġiċi u kulturali ta' l-adulterza li huma aktar ovvj u relattivament aktar oġġettivi (bhal li tkun matur sesswalment, li jkollok l-età legali u l-indipendenza soċjali, ekonomika, eċċ.) ma jibqgħux rilevanti.⁸⁷

L-analiżi komponenzjali habbtet wiċċha ma' oġġezzjonijiet f' dak li għandu x'jaqsam ma' l-istatus ontoloġiku tal-komponenti u ma' l-universalità tagħhom, meta wiehed iqis li hemm l-influwenza ta' fatturi kulturali u ġieli anke personali.⁸⁸ Lehrer issostni li f'każ ta' termini fi skala, bhal *iffriżat, kiesaħ, biered, fietel, šhun, ibaqbaq*, l-analiżi wkoll tkun wahda problematika.⁸⁹

La dan il-metodu huwa difettuż teorikament u empirikament, mela għala nġhata tant attenzjoni? Hemm erba' raġunijiet skond Lehrer għala bosta lingwisti hadmu bl-analiżi komponenzjali. Hu metodu li joffrilna: (i) il-potenzjalità li jkollna metalingwaġġ universali li jkun jista' jintuża biex niddefinixxu l-vokabolarju tal-lingwi kollha, (ii) għamla ta' pedament għal teorija tat-traduzzjoni, (iii) mezz deskrittiv għal-lessikografija komparattiva li jippermetti li jitqabblu għelieqi semantiċi f'lingwi differenti, u (iv) il-possibilità li jingħarfu mudelli fl-istruttura lessikali.⁹⁰ Lyons huwa tal-fehma li permezz ta' din l-analiżi saret hafna riċerka siewja.⁹¹

Bosta harsu lejn l-analiżi komponenzjali bhala estensjoni tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi, jew tentattiv biex l-istess teorija titqiegħed fuq bażi teorika u metodoloġika aktar soda. Ghalkemm l-għelieqi semantiċi u l-analiżi komponenzjali huma relatati mill-qrib ma' xulxin,⁹² Lyons ifisser kif l-ebda wiehed mill-metodi ma jippresupponi lill-iehor.⁹³ Rajna kif it-tifsir lessikali ġie deskritt permezz tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi u ta' l-analiżi komponenzjali, u hallejna barra dik li l-lingwisti rawha bhala alternattiva għat-tieni metodu, l-użu ta' l-hekk imsejha 'postulati tat-tifsir'.⁹⁴

Geeraerts jiddefinixxi postulat tat-tifsir (jew assjoma semantika) bhala "a logical formula (in the form of a universally quantified expression) that captures the semantic relations between predicates."⁹⁵ Il-vantaġġ tagħhom, meta mqabbla ma' verżjoni standard ta' l-analiżi komponenzjali, huwa li s-sens tal-lessema ma jridx jiġi skompost b' mod eżawrjenti f' numru ta' komponenti universali.⁹⁶ Lyons isostni li, ghalkemm huma pprezentati bhala triqat differenti li jwasslu għat-tifsir lessikali, it-tliet metodi (i.e. l-għelieqi semantiċi, l-analiżi komponenzjali u l-postulat tat-tifsir) "fil-prinċipju m'humiex inkompatibbli".⁹⁷

Noti

- 1 Dan ix-xoghol deher għall-ewwel darba b'xi bidliet żgħar f'Michael Spagnol, "Muftieh għall-Vokabolarju Malti," teži tal-B.A. (Unuri), U ta' Malta, 2006.
- 2 Għal diskussjoni dwar l-ambigwiżà tat-terminu u d-definizzjoni formali li permezz tagħha nsibu tarf din il-kobba mhabbla, ara Spagnol, Kap.2.
- 3 Tzvetan Todorov, *Symbolism and Interpretation* (Londra: Routledge u Kegan Paul, 1983) 10.
- 4 David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, it-2ni ed. (Ruma: Cambridge University Press, 2003) 156.
- 5 John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968) 59. B'intelligenza jirimarka li l-istabilità fiżika tal-materjal għandha ċerta importanza għaliex pedini magħmulin mis-silġ ma jservu wisq jekk il-logħba tintlagħab f'kamra shuna.
- 6 F.R. Palmer, *Semantics*, it-2ni ed. (Londra: Cambridge University Press, 1981) 67.
- 7 Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, 59.
- 8 John Lyons, *Semantics*, 2 vol. (Londra u New York: Cambridge University Press, 1977) 251, 525.
- 9 F'kapitlu 5 tal-*Cours de Linguistique Générale*, 1922, hekk kif jagħtiha Alfio Gliozzo, "Ruolo dei campi semantici nella struttura di un lessico computazionale: utilizzo per la disambiguazione automatica di senso," teži tal-B.A., U ta' Bolonja, 2001, 31.
- 10 Lyons, *Semantics*, 268.
- 11 Ara, ngħidu ahna, Oliver Friggieri, *Dizzjunarju ta' Termini Letterarji* (Malta: PEG, 2000) 280.
- 12 Kif qalbu Robert Sammut u John Zerafa, "It-Tagħlim tal-Vokabularju Permezz ta' Damma ta' Sinonimi," teži tal-B.Ed. (Unuri), U ta' Malta, 1998, 18.
- 13 Dirk Geeraets, "Lexical Field," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 4*, (Oxford: Pergamon Press, 1994).
- 14 B'għalqa konċettwali niħmu t-totalità ta' kuncetti li tkopri għalqa partikolari. Mela, jekk niehdu l-eżempju klassiku tal-kuluri fil-lingwa, il-gabra shiha ta' l-għarfien li għandna tal-kuncetti tal-kuluri jiffurmaw l-għalqa kuncettwali tal-kuluri. Il-kuncetti, mill-banda l-oħra, nidentifikawhom b'lessemi.
- 15 Lyons, *Semantics*, 268.
- 16 Adrienne Lehrer, *Semantic Fields and Lexical Structure* (Amsterdam u Londra: North-Holland, 1974) 15.

- 17 Lyons, *Semantics*, 250. Huwa jghid li din il-viżjoni aktarx taf il-bidu tagħha fl-ideat żviluppata minn Herder fit-tieni nofs tas-seklu 18 u minn Humboldt fl-ewwel nofs tas-seklu 19.
- 18 Lehrer 1.
- 19 Eve V. Clark, *The Lexicon in Acquisiton* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) 9.
- 20 Ikkowtata f'Lyons, *Semantics*, 253 u fi Gliozzo 111.
- 21 Geeraerts 2145.
- 22 Lehrer 17.
- 23 Din il-karatteristika li l-lessemi jiehdu deskrizzjoni u mhux ohra fl-istess waqt Palmer, 69, isejhlha l-“inkompatibilità” tal-kliem.
- 24 Dwar ix-xbieha tal-mużajk, ara Gliozzo, 123-24.
- 25 Vojt lessikali huwa dak li l-istrutturalisti metaforikament jiddeskrivu bhala “*hole in the pattern*”; in-nuqqas ta' lessema f'post partikolari fl-istruttura ta' għalqa lessikali. Lehrer, Kap.5, tittratta fit-tul il-vojt lessikali fonoloġiku, morfoloġiku, sintattiku, u semantiku. Iżid magħha Lyons, *Semantics*, 301-5.
- 26 Geeraerts 2146.
- 27 Lehrer 10, tosserva li l-lessemi fi hdan għalqa partikolari m'għandhomx l-istess status u titkellem fuq skala, mil-lessemi li l-aktar jiddeterminaw il-kuntrasti semantiċi ewlenin f'għalqa (il-bażiċi) sa l-anqas (il-periferiċi).
- 28 Brent Berlin u Paul Kay, *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution* (Berkeley u Los Angeles: University of California Press, 1969) 6-7.
- 29 Palmer 70.
- 30 Għal Eugene A. Nida, *Componential Analysis of Meaning: an introduction to semantic structures* (Parigi: Mouton, 1975) 189-93, il-problemi ewlenin huma sitta: kif tirrelata l-lessemi mnissla mat-tifsira bażi tagħhom, kif tittratta d-differenzi inflettivi, kif jidhlu l-lessemi polisemiċi, kif timxi meta għalqa partikolari ma jkollhiex “arċillessema” li tkopri t-termini, kif tirrappreżenta l-klassifikar fi struttura (bidimensjonali jew tridimensjonali), u kif tagħraf il-konfini ta' bejn għalqa u ohra.
- 31 R.R.K Hartmann u Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, (New York: Routledge, 1998) 83.
- 32 Geeraerts 2146.
- 33 Lyons, *Semantics*, 264.
- 34 Lyons, *Semantics*, 266-67.
- 35 John Lyons, *Linguistic Semantics. An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) 103-4.

- 36 Lyons, *Semantics*, 267.
- 37 Għal trattament aktar komprensiv tat-teorija ta' l-ghelieqi semantiċi, ara, nghidu ahna, Lehrer, Lyons, *Semantics*, Kap. 8, u Gliozzo, Kap. 2. Ara wkoll Spagnol għal analiżi ta' żewġ għelieqi semantiċi fil-Malti, wahda tat-temp, l-ohra tal-partijiet tal-ġisem.
- 38 Huma magħrufa wkoll bhala 'relazzjonijiet semantiċi' jew 'relazzjonijiet lessikali'.
- 39 Ara Spagnol 26-7 għal diskussjoni qasira dwarhom.
- 40 Lyons, *Linguistic Semantics*, 60.
- 41 Is-sinonimija assoluta ġieli tkun ikkwalifikata b'aġġettivi ohra bħal 'reali', 'totali' u 'integrali'. Friggieri, 726, juża 'proprija'. John Lyons, *Language and Linguistics. An Introduction* (Londra: Cambridge University Press, 1981) 148-89, jiddistingwi bejn "absolute" u "complete synonymy" in kwantu t-tieni wahda hija ristretta mill-kuntest u b'hekk issibha aktar mill-ohra.
- 42 Louis Couturat, *Opuscules et fragments inédits de Leibniz* (1903) kif jagħtiha Gliozzo, 2001, 34.
- 43 Lyons, *Linguistic Semantics*, 61.
- 44 Lyons, *Linguistic Semantics*, 63-5.
- 45 Stephen Ullmann, *Semantics. An introduction to the science of meaning* (Oxford: Basil Blackwell, 1962) Kap. 6.
- 46 Friggieri 726.
- 47 Ullmann 141-42.
- 48 D.A. Cruse, *Lexical Semantics*, (Cambridge u New York: Cambridge University Press, 1986) 197.
- 49 Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, 463-64.
- 50 L-argumentazzjoni se tinbena l-aktar minn fuq Lyons, *Semantics*, Kap. 9, u Cruse, Kap. 9-11.
- 51 Il-kuncett tal-gradabilità japplika għal opposti bħal *kbir*: *żgħir* li jistgħu jitqieghdu f'paragun; haġa tista' tkun *kbira hafna* jew *pjutost żgħira* għal hdejn xi haġa ohra, inkella tista' tkun *akbar* jew *iżgħar* minn xi haġa ohra. Opposti bħal *missier*: *omm* m'humix gradabbli għax normalment ma nghidux li persuna hija *aktar omm* minn ohra jew li xi hadd hu *missier hafna*. Ara Lyons, *Semantics*, 271-73.
- 52 Dawn kienu l-erba' karatteristiċi li Cruse, 204, jgħid li għandhom l-antonimi. Fil-paġni ta' wara, 205-14, jagħraf numru ta' sottokategoriji fi hdan l-antonimija nfisha.
- 53 Kull wahda minn dawn l-erbgha Lyons, *Semantics*, 282-86, jaraha f'oppożizzjoni ortogonali (i.e. b' mod perpendikolari) ma' tnejn ohra, eżempju l-ivant hu oppost

- ghat-tramuntana u n-nofsinar, u lkoll kemm huma qeghdin f'opozizzjoni antipodali ma' xulxin; fi kliem iehor, it-tramuntana hu oppost ghan-nofsinar u l-lvant għall-punent.
- 54 Giuseppe Pittàno, *Sinonimi e Contrari*, it-2ni ed. (Bolonja: Zanichelli, 1997) 4.
- 55 Crystal 166.
- 56 Din tisesejjah 'tassonomija'. Għal diskussjoni dwarha, ara Cruse, Kap. 6.
- 57 Ara Lyons, *Semantics*, 312-17.
- 58 F'Das Wunder der Sprache, 1950, kif tidher f'Lyons, *Semantics*, 261.
- 59 Crystal 162.
- 60 J.R. Firth, *Papers in Linguistics, 1934-1951* (Londra: Oxford University Press, 1957).
- 61 J.R. Firth, "A Synopsis of Linguistic Theory 1930-1955," ed. F.R. Palmer, *Selected Papers of J. R. Firth 1952-59* (Londra: Longman, 1968).
- 62 Joseph Aquilina, "The Problems of Maltese Lexicography," *offprint mill-Oriental Studies*, ed. R.Y. Ebied u M.J.L. Young (Leiden: Brill, 1980) 159-71, 166.
- 63 Għal analiżi ta' għadd ġmielu ta' kollokazzjonijiet li jduru madwar nomi mill-għalqa semantika tat-temp u tal-partijiet tal-ġisem, ara Spagnol Kap. 5 u 6.
- 64 Lessema bħal *triq* li titqiegħed fiċ-ċentru ta' analiżi ta' kollokazzjonijiet nistgħu nsejthulha ž-žokra'.
- 65 Dawn iż-żewġ eżempji jagħtihom George Doublesin, "Aspects of Maltese Semantics," tezi ta' l-M.A., U ta' Malta, 1980, 14.
- 66 Meta wiehed mill-koppja li tiffirma kollokazzjoni jqanqal b'mod qawwi (jew, ġieli, unikament) lill-element l-iehor, ma nistgħux ngħidu li t-tnejn huma reciproci. Għalkemm *most* tikkolloka kważi biss ma' *nbid*, l-istess ma japplikax għal *nbid*.
- 67 Joseph Aquilina, *Maltese-English Dictionary*, vol. 1 (Malta, Midsea Books, 1987) 185.
- 68 Huwa interessanti li l-aġġettiv *kbir* jikkolloka ma' hafna mill-grupp semantiku li jesprimi kwantità u daqs bħal *ammont*, *somma*, *numru*, *għadd*, *biċċa*, *parti*, u l-istess *kwantità* u *daqs*.
- 69 Dwar tipi differenti ta' restrizzjonijiet, ara Lehrer, Kap.9, u D. J. Allerton, "Three (or Four) Levels of Word Cooccurrence Restriction," f' *Lingua* 63 (1984) 17-40.
- 70 John Sinclair, *Corpus, Concordance, Collocation* (Oxford: Oxford University Press, 1991) 110.
- 71 Lyons, *Semantics*, 266.
- 72 Crystal 163, jitkellem ukoll dwar il-'kollokazzjoni kreattiva' li jiddefinija

- bhala “*a deliberate breaking of collocational conventions*”. Issir għall-effett ta’ komiċità (*merħla gwardjani lokali*) kif ukoll għal skop ta’ defamiljarizzazzjoni fil-letteratura (eż. il-poeżija *Hamra w Kahla* ta’ Mario Azzopardi, *Monokordi Poeżiji 1979-1984* (Malta: PEG, 1984) fil-qasam ġurnalistik, pubbliċitarju u l-bqija.
- 73 Nadja Nesselhauf, “The use of collocations by advanced learners of English and some implications for teaching,” f’*Applied Linguistics*, 24: 2 (2003) 225.
- 74 Ara, nġhidu aħna, Cruse 37, Crystal 163, u Lehrer, 184.
- 75 Cruse 24-5, ilaqgam ‘kostitwent semantiku’ lil dak il-kostitwent ta’ sentenza mgħobbi b’tifsira li, meta jingħaqad mat-tifsiriet tal-kostitwenti l-oħra, jagħti t-tifsira globali tas-sentenza. Kostitwent semantiku li ma jistax jinqasam f’aktar kostitwenti elementari jsejjahlu ‘kostitwent semantiku minimali’.
- 76 Lyons, *Language and Linguistics*, 145.
- 77 Cruse 41-45.
- 78 Crystal 163. Ġieli ssejhu ‘*sentence stems*’, ‘*composite forms*’ u ‘*institutionalised expressions*’.
- 79 Crystal 163.
- 80 Waqt li l-elementi stabbli fil-frażijiet lessikali l-oħra ma jiġux inflessi, f’dan l-eżempju *tiela* u *nieżel* jinbidlu skond il-ġens u l-ghadd tal-lessemi introdotti, eż. *kaċċa tielgħa* u *kaċċa nieżla*, *karozzi telgħin* u *karozzi neżlin*.
- 81 Fil-letteratura tal-lingwistika bl-Ingliż jissejhu b’modi differenti; daqqa ‘*semantic components*’, daqqa ‘*semantic features*’. Ġieli jissejhu ‘*semantic primitives*’ minhabba li huma (intwittivament) primittivi, għaliex huma aktar bażiċi mill-kunċetti li jiddefinixxu.
- 82 Dirk Geeraerts, “Semantic Primitives,” ed. Ronald E. Asher *The Encyclopedia of Language and Linguistics* 7, (Oxford: Pergamon Press, 1994).
- 83 F’ċertu sens, tgħid Lehrer, 46, definizzjoni tad-dizzjunarju qisha analiżi komponenzjali informali. Kull biċċa mid-definizzjoni hija komponent, imma l-biċċiet m’humieq organizzati sistematikament. Aktar minn hekk, il-metalingwaġġ użat fil-komponenti huwa l-istess lingwa li l-kliem tagħha qed jiġi ddefinit; u għalhekk l-aspett ċirkolari tad-dizzjunarju jerga’ jidher fihom.
- 84 B’konvenzjoni tipografika, nużaw ittri kapitali żgħar u parentesi kwadri biex nirreferu għall-allegati komponenti universali li minnhom hu miġn s-sens ta’ espressjonijiet f’lingwaġġi naturali partikolari. Dawn il-kunċetti universali jistgħu jkunu lessikalizzati f’lingwa partikolari jew ie.
- 85 Hekk kif il-komponent ADULT hu kkumplimentat minn -ADULT, hekk ukoll il-komponenti MASKILI u FEMMINILI jikkumplimentaw lil xulxin. Izda xejn mhu

- faċli naghzlu liema wiehed minnhom hu l-aktar bażiku (fin-natura jew fil-kultura) u li minnu jifforma l-iehor f'din is-sistema ta' negazzjoni. Fil-vokabolarju Malti, normalment il-MASKILI hu ttrattat bhala l-aktar ġenerali u f'ċertu sens l-aktar bażiku. Din l-assunzjoni qed tiġi riflessa fl-għażla stess ta' BNIEDEM u ADULT. Ma ntgħażlux BNIEDMA u ADULTA għaliex, bhalma għax-xadini aktarx nużaw rappreżentant femminili (*ix-xadina annimal sufi*) u għall-klieb aktarx nużaw rappreżentant maskili (*il-kejb l-akbar ħabib tal-bniedem*), hekk ukoll, f'hafna każi, għall-bnedmin u għall-adulti nużaw rappreżentant maskili (*il-bniedem minn dejjem jadura 'l-allat; minn adult tistenna ċerta mgħiba*) bhala l-forma 'mhux-immarkata'. Ara Lyons, *Semantics*, 305-11.
- 86 Nida 64-67, isemmi erba' proċeduri lingwistiċi użati fl-analiżi komponenzjali; jiġifieri, billi tirreferi għal xi haġa b'isimha, bil-parafrazi (ziju: *ħu missieri jew ħu ommi*), bid-definizzjoni bhala għamla speċjalizzata ta' parafrazi (ziju: *ħu l-missier/l-omm jew ir-raġel ta' zija*) u bil-klassifikazzjoni (tiġbor flimkien l-unitajiet li għandhom komponenti in komuni, tifred kull unità li hi distinta minn oħra, u tidetermina r-raġunijiet għal din ix-xorta ta' ggruppar).
- 87 Lyons, *Linguistic Semantics*, 115.
- 88 Adrienne Lehrer, "Componential Analysis," ed. William Bright, *International Encyclopedia of Linguistics 1* (New York: Oxford University Press, 1992) 285, turi kif l-affarijiet jiġu interpretati b'modi differenti bl-eżempju taċ-ċikwejra: min għandu ġardina qjisha ħaxixa ħazina, mentri min ikabbarha għall-insalata jħares lejha bhala wahda mill-hxejjex.
- 89 Lehrer, *Componential Analysis*, 285.
- 90 Lehrer, *Componential Analysis*, 285..
- 91 Lyons, *Linguistic Semantics*, 116.
- 92 Fis-SL, l-analiżi komponenzjali hija doppjament strutturalista għaliex tiddefinixxi t-tifsir tal-kliem f'termini ta' strutturi relazzjonali (i) esterni u inter-lessikali (ċoè l-għelieqi semantiċi) u (ii) interni u intra-lessikali (ara Lyons, *Linguistic Semantics*, 107).
- 93 Għal diskussjoni itwal fuq l-analiżi komponenzjali, ara Lehrer, *Semantic Fields and Lexical Structure*, Kap. 3, u Lyons, *Semantics*, 317-35.
- 94 Dwar il-postulati tat-tifsir, ara fost l-oħrajn, Dirk Geeraerts, "Meaning Postulates," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 5* (Oxford: Pergamon Press, 1994).
- 95 Dirk Geeraerts, "Meaning Postulates," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 5* (Oxford: Pergamon Press, 1994).
- 96 Lyons, *Linguistic Semantics*, 126.
- 97 Lyons, *Linguistic Semantics*, 103.